

ĐORĐE LEBOVIĆ, BEOGRAD

LUTKA
TV drama

L I C A

DR VILMA RAJNER-JELINEK
EMIL GRABNER
DR JELINEK

L O K A C I J E

Salon
Predsoblje

*Započinju snažni akordi vojničkog marša — to su zviž-
daci bez muzičke pratnje.*

Vojnički marš se postepeno stišava.

GRABNER (OFF): Poznajete li Vilmu Rajner? Živi u vašem gradu. Sigurno, sasvim sigurno. Da, zove se Vilma Rajner — ali nije isključeno da se zove drukčije. . .

GRABNER: Možda se udala, pa je promenila prezime. . . A možda je promenila i ime. . . Ali pre dvadeset godina zvala se Vilma, a prezivala se Rajner. . .

VILMA: Ja sam Vilma Rajner. Sada — doktor Vilma Jelinek. Jeste, lekar. . . Dečji lekar.

GRABNER: Ne prepoznajete me? Čudno. Razlika između česnaest i tridesetšest godina nije veća nego između trideset i pedeset. Ne verujem da sam se više izmenio od vas.

GRABNER (OFF): Zar je moguće da ste me zaboravili, Vilma? A bili smo dugo vremena zajedno. Ne, »zajedno« nije prava reč. Bili smo nešto više od toga.

VILMA: Vi ste eses hauptsturmfirer Emil Grabner.

GRABNER: Ja sam Emil Grabner, advokat. Skroman advokat iz jednog malog grada... Iz dalekog grada, naravno.

VILMA (OFF): Vi sve esesovac Emil Grabner, komandant »Kuće lutaka«.

Grabner pride Vilmi.

GRABNER: A vi ste logorašica Vilma Rajner, lutka sa kreveta broj dvadesetjedan.

VILMA: Čula sam da ste poginuli.

GRABNER: Te glasine su i do mene doprle. Međutim, za razliku od vas, ja nikada nisam u njih verovao.

Grabner pođe. Zastaje kraj stolice, na kojoj se, pored mnogobrojnih ukrasa, nalazi i jedna velika, raskošno odevena lutka.

GRABNER: (Okrenut Vilmi leđima): Imate kćerku?

Grabner očekuje odgovor.

Vilma ćuti. Grabner podiže sa police okvir, u kome je fotografija devojčice i dečaka.

...I sina i kćerku, dakle. Ja imam četiri kćerke.

Okrenuvši se prema Vilmi...

...Žena mi je bila preterano uporna. Revnosna, reklo bi se. (Osmehnuvši se): Srećom, pod bremenom godina splasnule su i njene ambicije...

Grabner posmatra Vilmu. Njeno lice je bezizrazno, ledeno. On pođe prema njoj.

...Da... Sin i kćerka, to je ipak najbolje. Čak idealno. Koliko sad imaju godina?

VILMA: Došli ste samo zbog toga da se raspitujete o mojoj porodici?

GRABNER: I zbog toga, Vilma... i zbog toga. Vi se verovatno sećate da sam po prirodi veoma radoznao.

VILMA: Sećam se, Grabneru. Budite ubeđeni da sam sve zapamtila.

GRABNER: Pogadam na šta ciljate. Ali siguran sam da *sve* ipak niste zapamtili. Ne verujem da ste bili toliko okrutni prema sebi. Ili se, možda, varam?

VILMA: Varate se, Grabneru. Sećam se svega.

GRABNER: Žao mi je što to čujem. Znači, vi ste dvadeset godina nepotrebno mučili samu sebe?

VILMA: Nije se moglo drukčije, Grabneru.

GRABNER: Da se nije moglo drukčije, vi sada ne biste bili gospođa doktor Jelinek i ne biste imali takav idealan dečji par.

VILMA: A šta bi, po vašem mišljenju, imala?

GRABNER: Ništa, Vilma. Ništa, osim griže savesti.

VILMA: Zbog čega?

GRABNER: Zbog čega? Neizgodno pitanje, Vilma. Žao mi je, ali dužan sam da vam odgovorim. Zbog toga što ste bili bludnica... Da dopunim: esesovska bludnica.

VILMA (LEDENO): To nije istina.

GRABNER: *Vi* kažete da nije istina? Molim. Onda sigurno *nije* istina. To me, uistinu, veoma raduje.

VILMA: Nemate nimalo razloga da se radujete, Grabneru.

Vilma prilazi telefonu. Podiže slušalicu. Grabner je posmatra potpuno staloženo.

GRABNER: A-ha, razumem. Vi ćete me, dakle, prijaviti?

VILMA: A šta ste drugo očekivali?

GRABNER: U tom pogledu ja nemam više šta da očekujem. Razumete? Zakasnili ste, Vilma. Već sam prijavljen.

VILMA: Ne verujem. Onda ne biste bili na slobodi.

GRABNER: Da se razumemo: ja sam samo *okrivljen*, ali još nisam proglašen *krivim*. Skrećem vam pažnju na tu malu, ali značajnu razliku.

Vilma se trenutak koleba, a zatim odloži slušalicu. P a u z a.

GRABNER: Izvinite, mogu li da sednem?

Vilma slegne ramenima.

Grabner se zavalj u fotelju.

...Na nogama sam skoro ceo dan. Nije vas bilo lako pronaći...

VILMA: Kako ste se uopšte setili da me tražite?

GRABNER: Nisam se setio, već sam *o s e t i o* da vas moram potražiti.

VILMA: U škripcu ste, zar ne?

GRABNER: U škripcu *s m o*, Vilma. U škripcu *smo*, oboje.

Vilma i Grabner se ćutke gledaju. Na Grabnerovim usnama lebdi podrugljiv osmeh. On skrene pogled prema polici na kojoj su flaše sa pićem.

...Čuo sam da su kod vas ljudi veoma gostoljubivi.

- VILMA: Ne prema svima.
- GRABNER: Greška. Srećom, nije presudna.
Grabner pruži prema Vilmi tabakeru. . .
 . . . Izvinite, ja vas mogu ponuditi samo cigaretom.
Vilma ne učini ni najmanji pokret.
- VILMA: Da čujem, Grabneru, zbog čega sam *ja* u škripcu?
Grabner, ne žureći se sa odgovorom, pripali cigaretu.
- GRABNER: Bili ste nepromišljeni, Vilma. Niste ispekli, a ipak ste rekli. I to ste rekli mnogo toga. Bilo je to, istina, davno, ali *bilo je*. A što je najgore — *ostalo je*. Razumete? Ostala je izjava Vilme Rajner, logorašice iz »Kuće lutaka«, data pred savezničkim vojnim vlastima.
Vilma sedne.
- VILMA: Tačno, Grabneru. To je bilo neposredno posle oslobođenja.
- GRABNER: To vas donekle pravda. Donekle. Pretpostavljam da vam je u tim šokantnim trenucima povratka u život nedostajao deo svesti. Svakako niste mogli zrelo da rasuđujete. A vaši oslobodioci su to vešto iskoristili. Veoma pedantno su beležili svaku vašu reč.
- VILMA: A te reči su tek sada pročitali? Posle dvadeset godina?
- GRABNER: Ne bi ih nikada pročitali da se Emil Grabner, esesovac, nije povampirio.
- VILMA: Ko vas je prijavio?
- GRABNER: Neki bivši logoraš. Budala. Šta je mogao da kaže? Da sam bio komandant »Kuće lutaka«! I šta još?! Šta on može da zna o »Kući lutaka«? Ništa! Sve same pretpostavke. . . Ni jedna činjenica! Ni jedna jedina! Njegovo svedočenje mogu da okače o klin! Ali. . . Ali, postoje i javni tužioci. A javni tužilac Rošonek je vraški uporan momak. Voli da kopa. . . A bunar se kopa dotle, dok se ne naiđe na vodu. U ovom slučaju na izjavu Vilme Rajner. Srećom, postoji još jedno »ali«. . . Ta pismena izjava je, pa našem zakonu, zastarela. Ona postaje punovažna tek onda, ako je Vilma Rajner potpiše — *sada*.
- VILMA: To bar nije problem, Grabneru. Umeću, valjda, da se potpišem!
- GRABNER: To je jedna od mogućnosti.
- VILMA: Za mene *jedina* mogućnost.
Grabner ustane i priđe Vilmi.

GRABNER: Čujte, Vilma: sve sam učinio da dođem do kopije te izjave, i sve sam stavio na kocku da bih vas pronašao pre Rošoneka. Priznajem, to sam učinio najviše radi sebe...

Grabner znatno podiže ton...

... Ali, istovremeno, ja sam radio i za *vas*, i umesto *vas*.

Nemojte dozvoliti da i *mislím* umesto *vas*!

VILMA: Nekada ste *zah-te-vali* da mislite umesto nas.

GRABNER (PLANE): Ostavimo na miru ta vremena! Mi zavisimo od ovog, u kome sad živimo! Jeste li razumeli?!

VILMA (LEDENO): Taj vaš ton, Grabneru, nije u skladu sa ovim vremenom.

Grabner, sa očiglednim naporom, savlada svoju usplahirenost. Ponovo sedne.

GRABNER: Izvinite, Vilma. I meni živci mogu da popuste.

VILMA: Shvatam vas, Grabneru. Znam da niste u zavidnom položaju. I treba da budete uznemireni. To, konačno, i očekujem. Mislite da bih inače s vama uopšte razgovarala?

GRABNER: U redu, Vilma, uživajte u mojoj uznemirenosti. Ali se zadovoljite s tim. Nemojte tražiti ništa preko toga!

VILMA: Uveravam vas da ću ići do krajnjih granica! Neću se smiriti dotle, dok vas ne osude.

GRABNER: Da, Vilma? Samo postoji jedna nezgodna okolnost: da bi me osudili, prethodno treba da mi *sud e*. A na tom suđenju moraćete i vi da se pojavite!

VILMA: Sa velikim zadovoljstvom, Grabneru.

GRABNER: Vilma, ja vas upozoravam: suđenje neće biti tajno. Taj proces bi bio obojen politički i nekima će stati do toga da mu obezbede publicitet. A imate li pojma šta danas znači publicitet?!

Grabner ustane i počne da korača po sobi.

...Istina, štampa nije oduševljena kad im nude proces u vezi sa koncentracionim logorima. Ponavlja se uvek isto, zar ne? Gasne komore, vivoeksperimenti, masakri — to već postaje dosadno... Ali, »slučaj Grabner«, pazite Vilma, taj slučaj je nešto drugo. U tom procesu, priznaćete, bilo bi dosta senzacionalnog i golicavog — čak lascivnog. Da, da, toga baš najviše. Pa, molim vas, ima li perverznije kombinacije od seksa i brutalnosti? Javna kuća u logoru smrti! Divan nesklad, nema šta! Tu se može mašti dati krila...

Prilazi Vilmi i nagne se nad nju...

...Novinare će sve zanimati, Vilma, sve: najsitnije, najintimnije pojedinosti. Koliko ste klijenata imali na dan... koliko na sat... kako su reagovali oni... kako vi... Pitaće vas kad ste osećali gađenje, a kad vam je bilo prijatno... Pitaće sve!

VILMA: Neka pitaju šta god hoće — ja ću im neprestano govoriti o Emilu Grabneru!

GRABNER: Emil Grabner će ih najmanje zanimati!

VILMA: Onda ću ih naterati da se zainteresuju za njega!
Grabner se nasmeje.

GRABNER: Vi ćete ih naterati?! Vi? Prisilićete, znači, te ale da se odreknu sočnog pečenja i da se posluže bajatim mrvicama?! Emil Grabner, zaslepljeni esesovac, fanatik, bedni šrafčić u perfektnoj mašineriji zločina... Pa šta?! Vrlo važno! Hiljadama puta preživakano! Ali, dozvolićete, devojka koja je poslužila za seksualnu katarzu stotinama ozloglašanih vojničina — e, to je već nešto o čemu vredi i pisati i govoriti!

VILMA: Ta devojka to nije radila svojevolutno! Vi najbolje znate da je bila primorana!

GRABNER: Pa šta onda?! Da li je Emil Grabner svojevolutno postao šef logorskog burdelja?! Ne mislite, valjda, da mu je to bio životni cilj? I on je činio, ono što je činio, pod prinudom... Jer i naređenja pretpostavljenih su neka vrsta prinude. Pa ipak, ko će prihvatiti odbranu Emila Grabnera? Koliko njih će tu odbranu ozbiljno shvatiti?

VILMA: Ne zanima me, Grabneru. Ja, naime, neću primeniti vaš način odbrane. Ako ću već biti primorana da se branim, činiću to sa ubeđenjem da branim istinu. A vi to ubeđenje nemate, niti ga možete imati.

GRABNER: »Ubeđenje«... »Istina«... Ostavimo velike reči, Vilma. Vi barem znate da one postaju veoma male i beznačajne kad se čovek nađe u nevolji. A vama je nevolja bliža nego ikada. Ona je pred vašim vratima, tako reći. Može zakucati svakog trenutka — u liku jednog tužioca, Martina Rošoneka.

VILMA: Da li on zna moju adresu?

GRABNER: Još juče nije znao. Kao ni ja, uostalom... Ali, kao što vidite, ipak sam vas pronašao. Rošonek je, izgleda, od mene nešto sporiji, ali je dostižan, budite ubeđeni. Ako ne danas, sutra ćete ponovo imati nezvanog gosta...

VILMA: Biće mnogo ljubaznije primljen, nego vi, Grabneru!

GRABNER: Nemam ništa protiv. Slobodno demonstrirajte pred Rošonekom vašu poslovičnu gostoljubivost, a zatim ga pristojno ispratite... Samo nemojte dozvoliti da vaše intimne tajne ponese sa sobom.

VILMA: Zar mislite da Rošonek neće potražiti i druge svedoke?

GRABNER: Druge? Koje, recimo...?

VILMA: Srećom, nisam jedino ja izašla živa iz »Kuće lutaka«!

GRABNER: Znam, Vilma. Ali, osim nas dvoje ko to još zna?

VILMA: Vaše bivše lutke.

GRABNER: Grabnerove lutke ne postoje. Ja nikada nisam čuo za njih. Za dvadeset proteklih godina ni jedna se nije oglasila.

VILMA: Zaboravili ste Vilmu Rajner.

GRABNER: Ni ona se neće oglasiti! Sigurno nije toliko nepromišljena da svesno srlja u propast.

VILMA: Nisam znala da Vilmi Rajner preti opasnost.

GRABNER: Samo ukoliko bude svedočila protiv Emila Grabnera.

VILMA: Dakle, tako Grabneru?! Vi mi pretite?

GRABNER: Ja...

Grabner se nasmeje.

...Bojim se da bi moje pretnje zvučale očajno komično.

VILMA: I očajno glupo.

GRABNER: Pa onda?! Zašto da budem komičan, a uz to još i glup? Zašto da vam pretim? I, konačno, čime da vam pretim? Najmiću huligane da vas prebiju? Ili ću vam kidnapovati decu? Možda ću vas zadaviti? Zaboga, Vilma, ne budite detinjasti!

VILMA: Zašto? Vi nikada nikoga niste ubili?

GRABNER: Ja? Ne. Nisam.

VILMA: A, Cipora Hirš? A, Marta Adler? A, Olga Fridman?...

GRABNER: Čemu služi ovo ređanje imena? Ne želite, valjda, da nabrojite svih pedeset miliona žrtava jedne davno minule kataklizme?!

VILMA: Samo *v a š e* žrtve!

GRABNER: Ne moje, već žrtve Emila Grabnera, esesovca! A što se tiče Emila Grabnera, advokata, uveravam vas da je on pošten i častan građanin, odan zakonu — kome uostalom i služi.

VILMA: Ja poznajem samo jednog Emila Grabnera — esesovca iz koncentracionog logora!

GRABNER: Pa dobro, ako je taj vaš Grabner bio u logoru, pretpostavljam da je tamo nešto naučio o logorašima.

VILMA: Nisam znala da ste i vi bili u logoru!

GRABNER: U logoru nisu bili samo logoraši, Vilma! I esesovci su bili u njemu. Delili su sa vama i dobro i zlo.

VILMA: Da... samo ne na ravne delove!

GRABNER: Hja... u tragičnim situacijama neko uvek mora da bude u povoljnijem položaju. Inače, tragičnih situacija ne bi ni bilo. Ali, vratimo se Grabneru... On je, dakle, dobro upoznao logoraše...

VILMA: I logoraši njega!

GRABNER: Slažem se. U tome i jeste stvar. Oni se međusobno suviše dobro poznaju da bi mogli jedan drugog nadmudriti. Sada raspolažu istim iskustvom i istim mogućnostima za napad i odbranu. Prema tome, što žešće jedna strana napada, tim će se ogorčenije druga strana braniti. Ako, znači, vama, bivšoj logorašici, Emil Grabner, bivši esesovac, bude pretio, onda će on postupiti kao onaj šašavko koji je hteo ugasiti vatru — duvajući iz sve snage u plamen. Pa čemu onda sukob?!

VILMA: A šta onda ostaje, Grabneru? Da ne mislite, možda, na pomirenje?!

GRABNER: Taj izraz nije najsrećniji. Ja imam mnogo bolji, prihvatljiviji... *Primirje*, Vilma. To nije ni pomirenje, nije ni sukob. A ipak je bezbednost — za oboje.

VILMA: Hvala na ponudi, ali ja sam u bezbednosti, već odavno.

GRABNER: Da niste u bezbednosti, Vilma, ne bih vam je ni ponudio. To zvuči paradoksalno, zar ne?

VILMA: Zvuči fantastično... Vi, Grabneru, vi da mi garantujete bezbednost?

GRABNER: Tačno. I to na isti način na koji ćete vi obezbediti moje spokojstvo.

VILMA: Treba da ćutim, je li tako?

GRABNER: Nije tako. Treba da *ću timo!*

VILMA: I vi to nazivate »primirjem«?

GRABNER: Pa kako drukčije da nazovem? Suština primirja i jeste u tome da ni jedna strana nije favorizovana. Koliko vi dajete — dajem i ja; koliko vi dobijate — dobijam i ja. »Clara pacta — boni amici«...

VILMA: To se kod nas kaže: »Čist račun, duga ljubav«!...

Kroz podrugljiv smeh...

...Ne mislite, valjda, da nas dvoje možemo živeti u »dugoj ljubavi«?

GRABNER: Vi se, Vilma, držite samo prvog dela poslovice... »Čist račun«!

VILMA: Nema ništa od toga, Grabneru. Ostaćete mi dužni sve dotle, dok vas ne vidim iza rešetaka.

GRABNER: Kad smo već kod te nemile teme, šta mislite koliko bi godina Emil Grabner sedeo iza rešetaka — ukoliko bi ga, pukim slučajem, osudili?

- VILMA: Vi ste, navodno, pravnik. Treba da znate bolje od mene koliko vam sleduje.
- GRABNER: Pa, ako odrana bude vešta, a biće sigurno — pet godina robije. Oduzmite od toga dve godine amnestije, zbog primernog vladanja, i dobićete krajnji rezultat.
- VILMA (IRONIČNO): Ako je sve tako jednostavno, zašto se plašite mog svedočenja?
- GRABNER: Plašim se? Ne, to nije prava reč. Ja samo želim da izbegnem izvesne neprijatnosti. A što se straha tiče, vi imate mnogo više razloga da strepите za svoju sudbinu.
- VILMA: Ne zanima me moja sudbina. Jedino mi je stalo do toga da preinačim vašu!
- GRABNER: Dakle, vi ćete žrtvovati sve što ste stekli, samo radi toga da bi esesovac Emil Grabner bio dezinfikovao svojih grehova? I to se vama isplati?
- VILMA: Grešite, Grabneru! Neću žrtvovati sve — samo ponekog i ponešto.
- GRABNER: Očigledno je da jedno od nas dvoje ne poznaje dovoljno dobro ljude. Mislite li da sam ja taj?
- VILMA: Vi bolje poznajete samo određenu vrstu ljudi. A takvih nema u mojoj okolini.
- GRABNER: A, tako? Sad mi je jasno gde leži kamen spoticanja, o koji se stalno saplićemo! Vi još uvek razvrstavate ljude po istim merilima po kojima ste ih delili u logoru. Ali ta merila više ne važe. Razumete? Ne važe više!
- VILMA: Ipak se varate ako mislite da će ljudi biti na vašoj strani!
- GRABNER: Ne varam se, niti se zavaravam. Znam vrlo dobro da će retko ko navijati za mene. Za vreme suđenja, podrazumeva se. Ali, šta će biti *posle* suđenja, Vilma? Šta mislite hoće li iko biti na *v a š o j* strani?
- VILMA: Hoće, sigurno!
- GRABNER: Neće, sasvim sigurno. Skoro će se svi okrenuti protiv vas. Ne, ne... okrenuće se *od v a s!* Shvatate li šta to znači?
- VILMA: Izgubiću neke prijatelje... napustiće me neki klijenti... I to je sve.
- GRABNER: A neki prijatelji će ostati verni esesovskoj bludnici? I neki klijenti će dozvoliti da im decu leči esesovska bludnica? Izvinite, Vilma, što neprestano upotrebljavam tu reč, ali ona je mnogo blaža od reči kurva ili drolja...
- VILMA: Te reči ste ranije veoma često upotrebljavali. Zašto se sada toliko ustručavate?

GRABNER: Te reči je upotrebljavao Emil Grabner, esesovac. Ne verujem da su vas one imale vređale. Ali te reči sasvim drukčije zvuče kad ih upotrebi najbolja prijateljica, ili muž, recimo...

VILMA: On ih nikada neće upotrebiti.

GRABNER: Ja se ne bih na to zakleo.

VILMA: Dozvolite da ja svog muža bolje poznajem, nego vi!

GRABNER: Ne poričem. Samo i ja znam nešto o njemu: on je muškarac!

VILMA: Nisu svi muškarci skrojeni po vašem šablonu.

GRABNER: Nije to moj šablon. Nije čak ni šablon. To je aksioma. Hoćete li, možda, da proverite?

VILMA: Želite li da to učinim u vašem prisustvu?

GRABNER: Dobro, Vilma, kome vi u stvari prkosite? Čemu se uopšte nadate? Pa vama će ljudi izreći presudu, a da se nećete moći braniti, ni formalno, kao ja. A što je još važnije, vaša kazna neće biti definisana, kao moja — znači nikada neće moći da istekne.

VILMA: Kazna? Za kakvu krivicu, Grabneru?

GRABNER: Zašto mene pitate? Ne mislite, valjda, da će bilo ko tražiti *moje* mišljenje o krivici Vilme Rajner?

VILMA: A kakvo će biti *njihovo* mišljenje?

GRABNER: Kriva.

VILMA: Zbog čega?

GRABNER: Htela je da živi.

VILMA: Podjednako kao i ostali.

GRABNER: Da živi — *po svaku cenu*.

VILMA: Tu cenu sam platila *ja* Grabneru! samo ja i niko drugi.

GRABNER: Zbog toga ćete samo *vi* biti krivi, a ne drugi.

VILMA: Drugi nisu bili u *mom* položaju!

GRABNER: Da su bili, sigurno bi drukčije postupili.

VILMA: Vi znate da to nije tačno!

GRABNER: Tačno, ili ne — svi će tako da govore! Ne verujete?

VILMA: Nemamo razloga da nagađamo. Uskoro ćemo imati prilike da ih čujemo.

GRABNER: Ne pravite eksperimente, Vilma! Prezir je ružna reč. Mnogo ružnija i strašnija od reči robija. Šta će vam to? Zašto da upropastite svoj život? I radi čega ja da čamim tri godine između četiri zida?

VILMA: Radi pravde!

GRABNER: Gospode, kako šuplja reč! Porazno šuplja u ovom trenutku. Pa ta vaša pravda neće zakačiti samo mene, nego i vas. I te kako!

VILMA: Neće me ni okrznuti.

GRABNER (IRONIČNO): Jeste li sasvim sigurni?

VILMA (ODLUČNO): Jesam!

GRABNER: Bravo! Samo, ipak — nešto nije u redu. Naime, ako ste tako sigurni, zašto ste dvadeset godina ćutali? Zašto nikome niste pričali šta ste radili u logoru? Pa makar i u trpnom obliku: šta su s vama radili?

Tajac. Vilma okrene leđa Grabneru. On joj priđe...

...Pa vi, Vilma, verujete u divnu osobinu ljudskog praštanja i razumevanja, zar ne? Imate bezgranično poverenje u pravdu. Zašto onda niste govorili, svima i u svakoj prilici: »Postoji jedna nakaza iz ka-ceta, po imenu Emil Grabner, jedan od komandanata jedne od »Kuće lutaka«, u kojoj sam ja bila jedna od lutkica, koja je na krevetu broj dvadeset jedan spavala sa nemačkim vojnicima — i to ne sa jednim dnevno, već sa...

Grabner iznenada ućuti. Pogleda prema vratima. U nji-ma stoji Jelinek. I Grabner i Vilma su zbunjeni nje-govom iznenadnom pojavom.

JELINEK: Zdravo, Vilma!...

Upadljivo odmerivši Grabnera...

...Nisi mi rekla da očekuješ posetu.

Grabner se već pribrao. Sa širokim osmehom na usna-ma on priđe Jelineku.

GRABNER: Poseta je neočekivana, gospodine Jelinek...

Pruživši Jelineku ruku...

...Ja sam Emil Grabner...

S naročitim naglaskom...

...Emil Grabner, advokat. Vilma vam je sigurno pričala o meni?

JELINEK: Oprostite... Ne sećam se...

GRABNER (VILMI): Znači, ipak ste me zaboravili?...

Obrativši se Jeliniku...

...No, ja joj ne zameram. Prošlo je mnogo godina od našeg poslednjeg viđenja.

JELINEK: Poznanstvo iz mladosti?

GRABNER: Pa, kako se uzme... Iz Vilmine mladosti, da — ali iz moje, ne! Bilo bi pretenciozno tvrditi da sam pre dva-deset godina bio mladić.

JELINEK: Pre dvadeset godina? Znači vi ste bili...

GRABNER (PREKINE GA): Tačno, gospodine. Bio sam u logoru.

Okrenuvši se prema Vilmi. . .

. . .Zajedno sa Vilmom. Tamo smo se upoznali.

JELINEK: U tom slučaju, drago mi je, gospodine, što ste nas posetili. Vilmini prijatelji iz logora su istovremeno i moji prijatelji. Naravno, ostaćete na večeri?

GRABNER: O, ne, zahvaljujem, ali ne mogu. . . Rekao sam i Vilmi: svratio sam samo na kratak razgovor.

JELINEK: Mogu li bar da vas nečim ponudim?

GRABNER (SUVO): Hvala. Već sam ponuđen.

Grabner i Jelinek sedaju. Pauza. Jelinek nudi Grabnera cigaretom. Obojica pripaljuju. Jelinek sa očiglednim naporom traži početnu repliku za razgovor.

JELINEK: A koliko dugo ste bili u logoru?

GRABNER: Pa. . . da budem sasvim precizan: od 12. maja 1941. godine.

JELINEK (KLIMNUVŠI GLAVOM): Pristojno.

GRABNER: Neki su bili i duže od mene. Zar ne, Vilma?

VILMA (HLADNO): Verovatno.

Pauza.

JELINEK: A kad ste sreli Vilmu?

GRABNER: E, tu već ne bih mogao da budem sasvim precizan. . . Vi se, Vilma, sigurno bolje sećate od mene?

VILMA: Sasvim sigurno.

JELINEK (VILMI): A kako ste se upoznali? Ti si mi pričala da je muškarcima bio zabranjen pristup u vaš logor.

GRABNER: Ne sasvim. Bolje rečeno, ne svima. Muškarci su u taj deo logora navraćali. . . povremeno.

VILMA: Vi, veoma često.

JELINEK (GRABNERU): Sigurno ste radili kao zanatlija?

GRABNER: Pa sad, u neku ruku, jesam. Svi smo mi donekle bili zanatlije. I Vilma, takođe.

JELINEK: Ona je radila u perionici.

GRABNER: U perionici? Ozbiljno? To nisam znao, Vilma.

VILMA: Sad ste čuli, Grabneru.

GRABNER: Drago mi je što sam to čuo. Veoma mi je drago. . .

On se obrati Jelineku. . .

. . .Kao što, verovatno, znate u logoru je bilo i mnogo težih i mnogo prljavijih poslova. Trebalo je imati i

mного sreće i umešnosti da se izbegne najgore. Naravno, to nije svima uspevalo. A neki su, vidite, odlično prolazili.

JELINEK: Odlično? (OSMEHNUVŠI SE): To baš ne verujem.

GRABNER: Zašto ne biste verovali? Uzmimo, recimo, logoraše koji su radili u kuhinji, ili u magacinu. Oni nisu oskuđevali u hrani... A to je u logoru mnogo značilo. Moglo bi se reći da je to čak bilo od presudnog značaja.

JELINEK: U redu, to verujem. Samo, ipak, i oni su bili logoraši.

GRABNER: No, da. Samo njihove šanse da prežive bile su daleko veće od onih koji su radili u ugljenokopima. Recimo, kad biste vi bili u situaciji da birate, šta biste izabrali: rad u kamenolomu, ili u pekari?

JELINEK: Sumnjam da se moglo birati.

GRABNER: Ponekad se moglo. Na primer, Specijalni odred... Jeste li čuli za njih?

JELINEK: Mislite na logoraše koji su radili u krematorijumu?

GRABNER: Da, da... baš na njih mislim. Oni su, vidite, mogli da biraju. Ako su želeli mogli su da imaju sasvim pristojne uslove za život i rad...

JELINEK: Ali kakav rad, gospodine? Pa zar oni nisu ubijali ljude u gasnim komorama?

Grabner značajno pogleđa Vilmu.

GRABNER: Vi mislite da su oni *ubijali*?

JELINEK: Pa ne mislim to samo ja...

VILMA: Ali ti zaboravljaš da je njima *naređeno* da to rade! Nisu to činili svojevóljno.

GRABNER: A vi, Vilma, zaboravljate da su oni imali slobodu izbora.

VILMA: Da, Grabneru... Izbora između *takvog* života i *nikakvog* života.

GRABNER: Svejedno. Mogli su da biraju. Šta vi o tome mislite, gospodine Jelinek?

JELINEK: Mislim da to ipak nije bio slobodan izbor...

VILMA (OZARENO): Zнала sam da ćeš mi dati za pravo!

GRABNER: Samo trenutak, Vilma.

Grabner ustane.

...Gospodine Jelinek, vi ste lekar... ako sam dobro obavešten?

JELINEK: Da. Jesam.

GRABNER: Da li ste *moralni* da prihvatite taj poziv?

JELINEK: Naravno, ne.

GRABNER: Prema tome, vi radite na spasavanju ljudskih života — prema svom slobodnom izboru?

JELINEK: Razume se.

GRABNER: A kad bi od vas zahtevali, pod pretnjom smrti, da uništavate ljudske živote — da li biste morali na to da pristanete?

JELINEK: Ne... Ne bih morao.

GRABNER (POBEDONOSNO): To znači da biste i u tom slučaju imali slobodu izbora, nije li tako?

JELINEK: (ZBUNJENO): U stvari... da, tako je.

GRABNER (OŠTRO): I šta biste izabrali da ste u toj situaciji?!

JELINEK: Ali, gospodine, ja *nisam* u toj situaciji.

GRABNER: Pretpostavimo da jeste.

JELINEK: Ne volim takve pretpostavke. Zašto da zagorčavam sebi život izmišljajući neke opskurne dileme?

GRABNER: Ta dilema nije izmišljena, doktore. Stotine hiljada ljudi je bilo suočeno s njom. I uveravam vas da je većina odabrala život... Bilo kakav život.

JELINEK: To je dosta žalostan podatak.

GRABNER (SUGESTIVNO): Znači, vi gest logoraša iz Specijalnog odreda ipak osuđujete?!

JELINEK: Nije mi jasno zašto toliko insistirate...

VILMA: Odgovori mu...

JELINEK: Ali čemu sve to?

VILMA: Molim te.

JELINEK: U redu. (GRABNERU): Vi, dakle, želite da ja osudim te ljude... A zbog čega? Zbog toga što su želeli da prežive logorske strahote?

VILMA: Zbog toga što su želeli da žive — po svaku cenu. Slažete li se, Grabneru, sa tom formulacijom?

GRABNER: Može i tako da se kaže, Vilma.

JELINEK: Meni se čini da ste vi veoma strog sudija. Ne priznajete olakšavajuće okolnosti.

GRABNER: A koje su to olakšavajuće okolnosti?

JELINEK: Strah od smrti, gospodine.

GRABNER: To može da bude motiv, doktore, ali ne i opravdanje.

JELINEK: Gospodine Grabneru, motiv je veoma često istovremeno i opravdanje.

GRABNER: Zar vi ne smatrate da je u takvim okolnostima strah od smrti ravan kukavičluku? Čak izdaji!

JELINEK (ODMAHNUVŠI RUKOM): Ostavite... To su krupne reči.

- GRABNER: Tačno, doktore. Ali u ovom slučaju to su prave reči!
- VILMA (PODRUGLJIVO): Gospodine Grabneru, mogu vam reći da vam uloga tužioca mnogo bolje pristaje nego uloga branioca.
- GRABNER: Ne budite zajedljivi, Vilma. Uskoro možete doći u položaj da *branim* vaše stavove. A to neće biti nimalo prijatno po vas.
- VILMA: Vaša odbrana mi neće biti potrebna, Grabneru. Zar se još uvek niste u to uverili?
- GRABNER: Ne žurite sa zaključcima... Još nismo zaorali duboku brazdu!
- JELINEK: Zna li šta? Predlažem da prekinemo sa raspravom. Ona postaje sve žučnija, a čini mi se da ničemu ne služi.
- GRABNER: Imate pravo, doktore, naša rasprava je zaista necelishodna. Na kraju krajeva, Specijalnih odreda više nema, a nema više ni logoraša koji su u njima radili... Ne javljaju se, barem. Znači, svi su izginuli...
Gledajući u Vilmu...
...Isto kao i logorašice iz »Kuće lutaka«.
- Obrativši se Jelíneku...*
... Vi ste, doktore, naravno, već čuli za »Kuću lutaka«?
- JELINEK: Ne. Šta je to?
- GRABNER (GLUMEĆI ZAČUĐENOST): Niste još čuli za »Kuću lutaka«? Čudno! Zar vam Vilma nije pričala o tome?!
- JELINEK: Kakva je to bila kuća, Vilma?
- VILMA: Obična baraka...
- GRABNER: Ne baš obična. Za logorske prilike bila je sasvim pristojno uređena: bašta, terasa, salon, kupatilo sa toplom vodom...
- JELINEK: I u takvoj baraci bile su smeštene logorašice?
- GRABNER: Lutke. Žive lutke, razume se.
- JELINEK: Znam... Vivoeksperimenti!
- GRABNER: Ne, ne... U toj oblasti »nauke«, ako smem tako da se izrazim, nije bilo šta da se eksperimentiše.
- JELINEK: Onda zaista ne razumem...
- GRABNER (PREKINE GA): ...Vilma će vam objasniti pojedinosti.
- VILMA: Pretpostavljam da bi vaša priča bila upečatljivija.
- GRABNER: Bila bi suvoparnija. U mojoj interpretaciji živopisni detalji bi se utopili u obilju statističkih podataka. Ja znam samo cifre: dve barake sa po tri prostorije... u svakoj dvadeset kreveta... na svakom krevetu po jedna lutka...

JELINEK: A šta su one radile?

GRABNER: Primale su posete... Ratnike, između dva ljuta boja. Znae kako je... pred juriš vojnici obično dobijaju sledovanje ruma. E, nemački vojnici su, osim dvopeka i ruma, dobijali još nešto.

JELINEK: Neverovatno! Zar je moguće da je bilo prostitutki koje su na tako nešto pristajale?

GRABNER: To nisu bile prostitutke, gospodine. Bile su logorašice.

JELINEK (ZAPREPAŠĆENO): Logorašice? Pa kako su onda mogle...

VILMA (UPADA): Bile su prisiljene...

JELINEK: Nemoguće! Na blud se niko ne može prisiliti!

GRABNER: Pred svakog čoveka može da se postavi mogućnost izbora: pristanak ili... No, o tome smo već razgovarali...

JELINEK: ... i zaključili smo da niko ne mora da pristane, ako neće.

VILMA: Nije tačno! Ti si rekao...

GRABNER (PREKINE JE): Nije važno šta je neko od nas rekao. Bitno je da je većina pristajala. I time je problem bio rešen.

JELINEK: Ne slažem se s vama. Na razvrat mogu da pristanu samo žene koje poseduju izvesnu predispoziciju za to.

GRABNER: Predispoziciju? Besmislena reč, u takvoj situaciji, verujte.

VILMA (JELINEKU): Te žene se nisu prijavljivale dobrovoljno. Shvataš li? One su odabirane nasumice.

GRABNER: E, sad idemo iz jedne krajnosti u drugu. U tom odabiranju je bilo ipak nekog sistema. Vodio se računa o izgledu, godinama, zdravlju... Ali neke profesionalne predispozicije zaista nisu imale značaja.

JELINEK: I te žene su... njih dvadeset zajedno... u istoj prostoriji?

GRABNER: Tja, šta ćete? Tako je to u vojsci. U stroju se ide na juriš, u stroju se ide i u javnu kuću!

JELINEK: Užasno! Pa to prevazilazi sve granice divljaštva!

GRABNER: Zavisi gde ste tu granicu povukli.

JELINEK: Bio sam glup što sam je uopšte povlačio. Apsurdno je stepenovati nečovečnost. Ili je nešto čovečno, ili nije... Tu ne postoje nijanse. Ali te žene... ne, njih nikako ne mogu da shvatim. Kako su mogle da se srozaju tako nisko?!

VILMA: Ja ne mislim da su se one srozale.

JELINEK: Zaboga, Vilma, kako možeš da budeš tako pristrasna? Pa ti, konačno, nisi samo logorašica! U prvom redu si, valjda, žena.

- VILMA: Pa šta onda?!
- JELINEK: Kakvo je to pitanje? Zar bi ti mogla, mirne savesti, da se podaš čoveku koga se gnušaš?
- VILMA: Ne bih mogla.
- JELINEK: A te logorašice su mogle, je li?
- VILMA: *One su morale.*
- JELINEK: Morale, ili ne, one su to uradile, znači da su mogle! I to ne sa jednim, već sa nekoliko njih!
- GRABNER: Tačnije, sa dvadesetoricom dnevno. Prosečno.
- JELINEK: Čuješ, Vilma? Sa dvadesetoricom dnevno!
- GRABNER: A to su — držeći se proseka — za godinu dana okruglo sedam hiljada perfektno usluženih esesovskih momaka.
- VILMA: Jedan ili hiljade njih, zar nije svejedno? Nećete valjda nečije patnje da merite ciframa?!
- JELINEK: O čijoj patnji govoriš?
- VILMA: Misliš da te žene nisu nimalo patile?
- JELINEK: Možda jesu, ali samo fizički. Jer, primati u posetu dvadeset muškaraca dnevno — pa to mora da iscrpi i najjači organizam!
- GRABNER: To je tačno, doktore. Zbog toga se o kondiciji tih žena vodilo naročito računa. Hrana je dolazila iz oficirske kuhinje. A dobijale su i mleko, crnu kafu... i čokoladu.
- JELINEK: Jesi li čula, Vilma? Dök ste vi u logoru umirale od gladi, tim droljama su servirani delikatesi.
- VILMA (OŠTRO): Ne zovi ih droljama!
- JELINEK: Pa dobro, kako da ih zovemo?
- GRABNER: Možda je »bludnica« blaži izraz?
- VILMA: Vi znate, Grabneru, koji je pravi izraz!
- GRABNER: Taj je suviše patetičan. Sumnjam da će se vašem suprugu dopasti. Ali ako zahtevate, mogu da kažem, — u prilog odbrane vašeg stava. (JELINEKU): Dakle, gospodine, te žene su bile — žrtve.
- JELINEK: Čije?

Grabner, slegnuvši ramenima, pokaže na Vilmu...

- GRABNER: To pitajte nju.
- JELINEK (NASMEJAVŠI SE): Ma, hajde, Vilma, šta ti pada na pamet? Kakve žrtve! Žrtve svoje pohlepe, to da.
- VILMA (USPLAHIRENO): Pohlepe? Za čim?
- GRABNER: Samo bez uzrujavanja, Vilma. Radije mi dopustite da položim ispit i kao branilac. (JELINEKU): Gospodine, vi osuđujete te žene zbog »pohlepe za životom«, nije li tako?

- JELINEK: Tačno tako.
- GRABNER: Ali vi ste, još malopre, i za takvu vrstu pohlepe našli upečatljivo opravdanje. Sećate li se?
- JELINEK: Ne, ne... To je bilo nešto drugo. Ja sam tražio opravdanje samo za one logoraše koji su do kraja sačuvali svoje dostojanstvo — uprkos zločina na koji su ih prisiljavali.
- VILMA: S kojim pravom onda osuđuješ te žene? Pa one nisu učinile nikakav zločin! I nisu se predavale — bez obzira na to šta su s njima radili!
- JELINEK: Da se nisu predavale, pružile bi otpor.
- GRABNER: Izvinite što ponovo upadam, gospodine Jelinek, ali vam skrećem pažnju da je negde moguće pružiti otpor, a negde to nije moguće.
- JELINEK: Kad to kod životinje može da učini ženka koja ne želi mužjaka, onda to može da učini i žena.
- GRABNER: Kod životinja je to mnogo jednostavnije, gospodine. One nemaju ni sistema, ni pravila. Ali, u »Kući lutaka« su postojala pravila. I to veoma sistematična. Svaki posetilac je ocenjivao svoju lutku. Znaite, kao u onoj dečjoj igri: »toplo«... »hladno«... E, pa lutka koja je dobila tri negativne ocene... no, ta je pala... Bez prava na popravni ispit, naravno.
- JELINEK: A šta je to značilo?
- GRABNER: Ništa dobro, budite uvereni. I smrt se može komplikovati, doktore, samo ako se hoće.
- JELINEK: Mučili su ih?
- GRABNER: Recimo tako. Samo to ništa ne kazuje.
- JELINEK: Sve kazuje i ništa ne menja. Muke traju samo do smrti.
- GRABNER: Da... ali *t r a j u*, gospodine doktore.
- JELINEK: Traju, pa dotraju. Čovek barem sagori prkoseći nasilju. U tome ipak ima nekog smisla.
- GRABNER: Ljudi su goreli, gospodine, na hiljade — neki prkoseći, neki pokorno. Ispostavilo se, međutim, da ni u jednom ni u drugom slučaju nije bilo nikakvog smisla. Rezultat je, naime, uvek bio isti: pepeo. Pepeo za veštačko đubrivo. I tako se sve skupa svelo na totalni besmisao.
- JELINEK: Znaite šta, gospodine? Nisam želeo da se upuštam u vašu raspravu, ali kad ste me već naterali da u njoj učestvujem, reći ću šta zapravo mislim, pa makar to vas, bivše logoraše, i vređalo. Da se niko od logoraša nije pokorio, da su svi, svi bez razlike pružili otpor, onda besmisla uopšte ne bi bilo.
- VILMA: Ali, bezumlje bi bilo bezmerno veće. Pa niko ne bi preživeo logor!

JELINEK: Svejedno, Vilma. Barem bi se mogla odrediti razlika između žrtve i zločina. A ovako, na čemu smo? Esesovci su ubijali, ali i logoraši su to činili... Esesovci su tukli, ali i među logorašima je bilo batinaša... Esesovci su se svirepo narugali ljudskom dostojanstvu, ali to isto su uradile i logorašice iz »Kuće lutaka«.

VILMA: I ti među njima ne vidiš nikakve razlike?

JELINEK: Kakve razlike? I jedni i drugi činili su isto, pod istim okolnostima i pod istim uslovima.

VILMA: A pobude? Zar one nisu važne?

JELINEK: Na žalost, razlike u pobudama ne mogu da izmene svršene činjenice.

GRABNER: Čini mi se, gospodine Jelinek, da sada sasvim ispravno rezonujete.

VILMA (USPLAHIRENO): Eto vidiš, kuda te je odvela tvoja zaslepljenost! On ti daje za pravo!

JELINEK: Pa šta onda? Čovek je nepristrasan i nema predrasuda kao ti.

Vilma se umorno zavalila u fotelju.

VILMA: Ovo nisam očekivala. Nalaziš više opravdanja za esesovce, nego za njihove lutke...

JELINEK: Nalazim im podjednaka opravdanja. A što da ne? I jedni i drugi se brane da su samo poslušno izvršavali naređenja, ne upuštajući se u njihov ludački smisao. Pa ako te lutke tvrde da su bile prisiljene na bludničenje, onda i esesovci sa pravom tvrde da su bili prisiljeni da vrše zločine.

GRABNER: Znači li to da su i jedni i drugi nevini?

JELINEK: Ne, gospodine, to znači da ni jedni ni drugi *n i s u* nevini!

GRABNER: A-ha, razumem. Samo ako su oni podjednako krivi, trebalo bi ih i podjednako kazniti. Vi ne mislite tako?

JELINEK: Nisam tvrdio suprotno.

GRABNER: A kako biste im sudili?

JELINEK: Ne znam... Ne bih želeo da budem ničiji sudija. I, uopšte, ne želim da o tome razmišljam. Bilo bi mnogo mudrije da pređemo na bezazleniju temu. A, uzgred, i da popijemo nešto...

Pokazujući na flaše s pićem...

... Čime mogu da vas poslužim?

Grabner preleti pogledom po poređanim flašama.

GRABNER: Hm... Pravo da vam kažem, u velikoj sam dilemi...

Obojica se smeju.

JELINEK: Imate potpunu slobodu izbora, gospodine.
 GRABNER: Pa onda, sa vašim dopuštanjem, izabraću šljivovicu.
Jelinek, smejući se, natoči piće u čašu i pruži je Grabneru.

JELINEK: A ti, Vilma?
 VILMA (ODBOJNO): Ja neću!
 JELINEK: (ZABRINUTO): Šta ti je? Nisi valjda ljuta na mene?
 GRABNER: Nemate razloga da se durite, Vilma. Pa ja sam prorekao da će vaš muž u potpunosti deliti moje mišljenje.
 VILMA (PLANE): On govori tako, jer je komotnije nekoga napadati nego uzeti u zaštitu! (JELINEKU): ... Ti jednostavno nećeš da se zamaraš, reci?
 JELINEK (ZAČUĐENO): Kako to misliš?
 VILMA: Pa sam si rekao da si potpuno nezainteresovan za ovu temu. A to je sasvim razumljivo... Mi govorimo suviše uopšteno, ni na koga se sve to ne odnosi... Međutim, kad bi se radilo o nekome koga poznaješ, o osobi do koje ti je stalo...
 JELINEK: Ne verujem da bi se moje mišljenje izmenilo.
 VILMA: A ja sam ubeđena da bi tvoj stav bio sasvim drukčiji. Upravo suprotan od ovoga.
 JELINEK: Sad govoriš kao da ne živimo zajedno petnaest godina. Pa ti znaš da ja nikada nisam menjao svoje stavove iz bolećivosti, ili uviđavnosti.
 VILMA (UPORNO): Ali, ako bi se radilo o tvom najbližem?
 JELINEK: O kome?
Vilma, posle dužeg kolebanja...

VILMA: O meni!
 JELINEK: (ZAPREPAŠĆENO) O tebi? Otkud ti ta ideja, zaboga?!
 GRABNER: Ona želi da vas stavi na probu, zar ne shvatate? Šta ćete, ženska taština... Pa, hajde da joj izađemo u susret i proverimo vašu nepristrasnost. Dakle, pretpostavka...
 JELINEK: (PREKINE GA): Rekao sam da ne volim apsurdne pretpostavke.
 GRABNER: Ni jedna pretpostavka nije apsurdna, doktore... Naravno, ova naša je zaista nemoguća, ali pustimo mašti na volju. Dakle, Vilma je, recimo, bila lutka u »Kući lutaka«. Šta biste joj rekli kad bi vam to priznala?
 JELINEK: Isto ono što sam do sada govorio.
 GRABNER: I na tome bi se svršilo?
 JELINEK: Da... U pravom smislu te reči.
 GRABNER: Pardon, nije mi sasvim jasno?
 JELINEK: Svršetak — to znači kraj.
 VILMA: Zar bi mogao da prenebregneš prošlost?

- JELINEK: Naprotiv. Ne bih mogao da je prenebregnem.
- VILMA: Mislila sama na našu *z a j e d n i č k u* prošlost.
- JELINEK: Ona bi odjednom postala lažna i izopačena... U stvari, prestala bi da postoji.
- GRABNER: A deca?
- VILMA: Da, a deca?
- JELINEK: A zar bi ti dopustila da našu decu vaspitava neka uličarka?
- VILMA: Zar ih do sada nisam dobro vaspitavala?!
- JELINEK: Šta ti je, Vilma? Pa ja ne govorim o tebi.
- VILMA: (OČAJNIČKI): Ali radi se o *m e n i!*
- GRABNER: Dobro, dobro, prekinimo ovu igru. Još ćete ozbiljno shvatiti ova nesuvisla fantaziranja. Uostalom, zaista je kranje vreme da prekinemo sa tom temom. Te logorske teme su neiscrpne, ali su zato iscrpljujuće. Ali, priznajem, krivica je moja: ja sam je započeo. (JELINEKU): Znače, moj poznanik traži preživelu logorašicu iz »Kuće lutaka«. Ja sam tvrdio da je neće pronaći, dok je Vilma tvrdila suprotno. I tako je počelo to nadmudrivanje. (ODMAHNUVŠI RUKOM): ...Traćenje vremena. Neka moj poznanik sam razbija glavu oko tog problema. Je li tako, Vilma?
- Vilma nemo, odsutno klimne glavom. Grabner pogleda na sat.*
- ...E, vreme je da se krene.
- JELINEK: Zar baš morate?
- GRABNER: Ne smem da kažem »*m o r a m*« jer vi očigledno ne volite tu reč. Ali, trebalo bi...
- Grabner i Jelínek se rukuju.*
- JELINEK: Do viđenja! Drago mi je što smo se upoznali.
- GRABNER: Hvala i do viđenja, gospodine doktore. Raduje me što Vilma ima *t a k v o g* muža. (VILMI): Ispratićete me?
- Vilma, bez reči, pođe prema vratima. izlaze u pred-soblje.*
- Kraj izlaznih vrata zastaju. Vilma ne gleda u Grabnera. Pauza.*
- GRABNER: Ne brinite, Vilma, Rošonek neće mnogo insistirati. On je veoma d'skretan.
- Vilma se osmehne sa gorčinom.*
- ... Ne treba da ga žalite. Preboleće veoma brzo taj neuspeh. Konačno, šta on gubi?
- VILMA: On — ništa.

GRABNER: E, pa onda neka živi u miru. I neka i nas pusti da živimo.

VILMA: Grabneru, recite iskreno... Zar vi zaista možete mirno da živite?

GRABNER: A zašto bih baš ja bio izuzetak?

VILMA: Da, zaista. (SA GORČINOM): ...Baš sam glupa...

GRABNER: Suviše ste osetljivi. Čemu to? Treba sve predati zaboravu. Pa prošlo je dvadeset godina...

VILMA: Da, čitav jedan zvezdani trenutak.

P a u z a. Grabner se lako osmehne.

GRABNER: Zbogom, Vilma! Želim vam sve najbolje u životu.

Grabner naglo otvori vrata i izade.

Vilma jedno vreme stoji zagledana pred sebe, a zatim pođe nazad. Vilma ulazi u salon. Pođe prema sredini sobe, zatim rasejano zastane. Kao da ne zna šta će sama sa sobom.

JELINEK: Taj Grabner je veoma simpatičan čovek.

Vilma ga pogleda sa nerazumevanjem. Na njenom licu se za trenutak pojavi izraz čuđenja, a zatim iznenada prasne u neobuzdan smeh. Ali taj smeh nije ni vedar, ni bezbrižan.

JELINEK (UVREĐENO): Šta je smešno?

Vilma se zavalila u fotelju, Prestaje sa smehom.

VILMA: Da, Grabner je veoma umiljat. Svima nama bio je uvek drag i mio.

JELINEK: Meni se dopao.

VILMA (IRONIČNO): Pa ti umeš dobro da oceniš ljude.

JELINEK: Čemu taj ironični ton?

VILMA: Grabnerov ton!

JELINEK: Večeras si zaista čudna.

VILMA: Možda sam umorna... Ili zabrinuta...

JELINEK: Zbog čega?

VILMA: Zbog jedne lutke. Žive lutke, razume se.

JELINEK: Zar ti se ta osoba još uvek mota po glavi?

VILMA: Stalno mi se mota po glavi.

JELINEK: A što brineš tuđu brigu?

VILMA: Navika iz logora.

JELINEK: Nesprestano taj logor! Već je krajnje vreme da se navikneš na ovaj život.

VILMA: Znam, suviše sam osetljiva. Treba sve predati zaboravu...

JELINEK: Eto, vidiš da znaš šta treba!

VILMA: A ona lutka... treba li i ona da zaboravi?

JELINEK: O, ne brini... Ona je već davno sve zaboravila! Mada bi trebalo da pamti.

VILMA: Zašto?

JELINEK: Mislim da bi to bilo pravedno.

VILMA (ODSUTNO): Šuplja reč... Porazno šuplja, u ovom trenutku...

JELINEK (NE SHVATAJUĆI): Šta kažeš?

Pauza.

VILMA (NEOČEKIVANO): Znaš li zašto Grabnerov poznanik traži onu lutku?

JELINEK: Ne. Nisi mi rekla.

VILMA: Treba da svedoči protiv jednog ratnog zločinca.

JELINEK (ODMAHNUVŠI RUKOM): Ništa nema od toga!

VILMA: Misliš?

JELINEK: Sigurno. Pa ta žena je svesna svoje krivice i nikada neće otkriti istinu. Nema ona za to moralne snage.

VILMA: Možda se samo plaši... Ako svedoči može da izgubi muža i decu...

JELINEK: To bi bilo najmanje zlo... za muža, naravno!

VILMA: A šta, ako njen muž ne misli kao ti?!

JELINEK: Mora tako da misli ako ima makar malo ponosa.

VILMA: Možda ta lutka ima više ponosa nego njen suprug.

JELINEK: Da... Verovatno je svoj ponos stekla na krevetu, u javnoj kući.

VILMA: Zašto stekla? Ja sam sigurna da ga je ona već i ranije imala.

JELINEK: Onda nikada ne bi legla na taj krevet.

VILMA: Po Grabnerovoj računici ona je sedam hiljada puta legla na taj krevet... Znači da je sedam hiljada puta umirala...

JELINEK: Ali ni jednom nije umrla kako treba...

Zvoni telefon. Jelinek pride aparatu i podiže slušalicu.

JELINEK: Halo... (SLUŠA). Da, momenat... (VILMI): Tebe traže. Neki Rošonek... Martin Rošonek.

Vilma stoji nepomično, bezizrazna lica.

GLAS (OFF, U EHO-RAUMU): Poznajete li Emila Grabnera? Da, zove se Emil Grabner, — ali nije isključeno da se zove drukčije... Možda je promenio prezime... a možda i ime... Ali pre dvadeset godina...

GLAS (OFF, U EHO-RAUMU, SVE TIŠE I TIŠE): ... pre dvadeset godina... pre dvadeset godina... pre dvadeset godina...

Glas se postepeno gubi u sve snažnijim akordima vojničkog marša... Dok odjekuju zvižduci vojničkog marša.